

Леонід СТАРИЧЕНКО,
Ірина ФОКІНА

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПЛАТЕЖІВ ЗА КОРИСТУВАННЯ НАДРАМИ З ПОЗИЦІЇ ТЕОРІЇ ГІРНИЧОЇ РЕНТИ

Проведено оцінку чинної системи платежів за користування надрами для видобування корисних копалин у гірничодобувній промисловості. На основі теорії гірничої ренти розроблено пропозиції щодо вдосконалення системи платежів за видобуток корисних копалин.

Чинна система платежів за надра не має належного науково-теоретичного обґрунтування. У першій редакції Податкового кодексу передбачалося перейти до системи платежів за видобуток корисних копалин із застосуванням принципу рентного доходу [1, розділ ХІХ, п. 4, абз. 8]. Надалі цей абзац було виключено [2], але питання залишається актуальним, оскільки за допомогою системи платежів за надкористування державою, що здійснює права власника надр, має вилучатися саме рента, яка їй належить.

Теоретичною основою дослідження є праці вітчизняних і зарубіжних вчених з проблем утворення, обчислення, привласнення, використання економічної ренти та регулювання пов'язаних з цим суспільно-виробничих відносин.

Дослідники трактують економічну ренту як плату (для власника – доход), що припадає на певний фактор виробництва (ресурс), перевищуючи його альтернативну вартість [3, 99, 134, 273, 445]. З цього впливає, що економічну ренту утворює додатковий (надлишковий, понад звичайний) дохід, що виникає у власника внаслідок

використання будь-якого виду обмеженого (недоступного на певний момент для усіх виробників) ресурсу, який дає приріст вартості виробленого товару (послуги) або обумовлює зниження витрат на його виробництво. Таким ресурсом може бути родюча земля, родовище корисних копалин з високими якісними характеристиками та сприятливими умовами експлуатації й інше.

В економічній науці розрізняють абсолютну (чисту) і диференціальну гірничу ренту.

За К. Марксом, який запровадив поняття абсолютної ренти в економічну теорію [4, гл. 45], причиною її виникнення є монополія приватної власності на землю, а джерелом – низька органічна побудова капіталу в сільському господарстві та видобувній промисловості.

Сучасна економічна практика спростовує визначені К. Марксом причини і джерело утворення абсолютної ренти, але не заперечує існування цієї економічної категорії. Виникнення та існування абсолютної ренти, на яку вказано в роботах [3, 268; 5, 21, 72, 73; 6, 54, 99; 7, 7, 12; 8, 25, 26; 9, 159], обумовлено нееластичністю пропозиції природних ресурсів на ринку через

їх обмеженість, незалежно від умов виробництва. Абсолютна гірничая рента – це мінімальна ціна, якої набуває мінеральний ресурс, будучи безкоштовним даром природи, через свою обмеженість і невідтворюваність. Розмір її визначається дефіцитністю та споживою цінністю ресурсу.

Диференціальна гірничая рента – це дохід, що виникає в результаті кращих умов і відповідно менших витрат на видобування і реалізацію корисної копалини або більш високої природної якості і відповідно більш високої ціни корисної копалини. Диференціальна гірничая рента поділяється на гірничо-природну (диференціальну ренту I), яка обумовлена природними чинниками, і гірничо-виробничу (диференціальну ренту II), яка обумовлена виробничими чинниками і тут не розглядається, оскільки безпосередньо не пов'язана з платним надкористуванням.

Утворення і розміри диференціальної гірничо-природної ренти визначаються такими групами факторів [10, 59]:

- гірничо-геологічні умови розробки родовища, що впливають на вартість видобутку корисної копалини;
- показники природної якості корисної копалини, що впливають на її ціну;
- географічні фактори, що впливають на вартість ресурсного забезпечення виробництва і реалізації продукції гірничодобувного підприємства (в умовах України не мають великого значення).

Права власності на гірничу ренту невід'ємні від прав власності на об'єкти, властивості (характеристики) яких обумовлюють її виникнення. Тому в Україні власником абсолютної та диференціальної гірничо-природної ренти є власник надр – український народ, від імені якого права власника здійснюють органи державної влади і місцевого самоврядування.

Метою статті є вдосконалення діючої системи платежів за користування надра-

ми для видобування корисних копалин з позицій теорії гірничої ренти.

Головною особливістю формування доходів гірничодобувних підприємств є утворення гірничої (мінеральної) ренти, що є різновидом економічної ренти, яку звичайно пов'язують з використанням завжди обмежених природних ресурсів (землі, родовищ корисних копалин та ін.).

Згідно з чинним Податковим кодексом [1, ст. 263] базою оподаткування підприємств за користування надрами для видобування переважної більшості корисних копалин (у тому числі вугілля, руд) є розрахункова вартість видобутих корисних копалин, а ставку оподаткування встановлено як відносну величину – частку (відсоток) від цієї бази.

Визначена таким чином сума податкового зобов'язання має бути не меншою за суму, обчислену за абсолютною ставкою плати – в гривнях на тону, куб. метр або іншу одиницю виміру обсягу видобутої корисної копалини.

З позицій теорії гірничої ренти мінімальну плату за видобування корисних копалин за абсолютною ставкою можна вважати за вилучення абсолютної ренти, а плату за відносною ставкою понад плату за абсолютною ставкою – за вилучення диференціальної ренти.

Сума плати за надра за діючими абсолютними ставками (Π_a) обчислюється за формулою [1, підпункт 263.7.2]:

$$\Pi_a = C_a VK, \quad (1)$$

де C_a – абсолютна ставка плати за надра, грн/т (м^3);

V – обсяг видобутку корисної копалини, т (м^3);

K – коригуючий коефіцієнт в разі особливих умов видобування корисної копалини: з позабалансових запасів, техногенних родовищ тощо (надалі не буде братися до уваги).

Для врахування цінності корисних копалин абсолютні ставки диференційовано за їх видами [1, підпункт 263.9.1, графа 5]. Для вугілля, наприклад, встановлено 3 ставки: для антрациту – 5,33 грн/т, для коксівного і енергетичного кам'яного вугілля – 3,51 грн/т, для бурого вугілля (яке зараз в Україні не видобувається) – 0,57 грн/т. Однак встановлені ставки не відповідають співвідношенню реальної цінності видів вугілля, яка характеризується цінами. За виконаними розрахунками по державному сектору вугільної промисловості України за даними 2012 р. [11], середні ціни, перераховані для зіставленості на 1 т видобутого рядового вугілля, становили: енергетичного – 363,9 грн., антрациту – 384,6 грн., коксівного – 418,3 грн. Тобто співвідношення цін було 1:1,06:1,15, тоді як співвідношення абсолютних ставок плати за надра – 1:1,52:1.

Крім того, слід зазначити, що ціни на вугілля варіюють у дуже широкому діапазоні залежно не стільки від його виду, скільки від конкретної марки і, головне, від якісних характеристик (вмісту сірки, зольності, вологості). Тому, наприклад, високоякісне енергетичне вугілля може коштувати набагато більше за низькоякісне коксівне. Очевидно, така картина спостерігається і при видобуванні інших корисних копалин. Звідси напрошується висновок, що за базу оподаткування доцільно прийняти реальну вартість видобутих корисних копалин або продуктів їх первинної переробки (збагачення), що з незначною похибкою виражається сумою реалізації продукції, а абсолютну ставку плати встановити у відсотках до цієї бази.

Плата за надра за відносною ставкою, якщо підприємство працює з показниками (назвемо їх базовими), за яких фактичний коефіцієнт рентабельності відповідає визначеному за матеріалами геолого-економічної оцінки ділянки надр (без поправки на видобування корисних копалин з поза-

балансових запасів, техногенних родовищ тощо), згідно з Податковим кодексом [1, підпункт 263.7.1] визначається за формулою

$$P_{\sigma\sigma} = C_{\sigma} V_{\sigma} B_{\sigma} \quad (2)$$

де $P_{\sigma\sigma}$ – сума плати за надра за відносною ставкою при базових показниках, грн.;

C_{σ} – відносна ставка плати за надра, частка од. [1, підпункт 263.9.1, графа 4];

V_{σ} – обсяг видобутку корисної копалини, т (m^3);

B_{σ} – розрахункова вартість одиниці видобутої корисної копалини, грн. [1, підпункт 263.6.9]:

$$B_{\sigma} = \frac{S_{\sigma}(1 + R_{\sigma})}{V_{\sigma}}, \quad (3)$$

S_{σ} – витрати на видобування корисної копалини, грн.;

R_{σ} – коефіцієнт рентабельності видобування корисної копалини за матеріалами геолого-економічної оцінки запасів ділянки надр, частки од.:

$$R_{\sigma} = \frac{W_{\sigma} - S_{\sigma}}{S_{\sigma}} = \frac{W_{\sigma}}{S_{\sigma}} - 1, \quad (4)$$

W_{σ} – вартість видобутої корисної копалини за реальною ціною продажу, грн.

Формула (2) з урахуванням (3) і (4) набуває такого вигляду:

$$P_{\sigma\sigma} = C_{\sigma} V_{\sigma} \frac{S_{\sigma}(1 + \frac{W_{\sigma}}{S_{\sigma}} - 1)}{V_{\sigma}} = C_{\sigma} W_{\sigma}, \quad (5)$$

$$\text{або } P_{\sigma\sigma} = C_{\sigma} V_{\sigma} \Pi_{\sigma} \quad (6)$$

де Π_{σ} – реальна ціна одиниці (т, m^3) корисної копалини, грн.

Отже, введений у формулу визначення суми плати за надра коефіцієнт рентабельності за матеріалами геолого-економічної оцінки ділянки надр в остаточній формулі зникає, тобто він не має ніякого значення, а сума плати залежить виключно від обсягу та ціни продажу видобутої корисної копалини. І цю суму, якщо вона перевищує суму плати за абсолютною ставкою, має сплачувати будь-яке підприємство, у тому числі й

збиткове за геолого-економічною оцінкою, тобто через об'єктивні причини. Це протирічить і положенням теорії гірничої ренти, і просто здоровому глузду.

В разі, коли фактичні показники відрізняються від базових і відповідно фактичний коефіцієнт рентабельності відхиляється від визначеного за матеріалами геолого-економічної оцінки, сума плати за надра за відносною ставкою визначається за тією самою формулою (2), але при інших значеннях її складових:

$$\Pi_{\text{вз}} = C_6 V_3 B_3, \quad (7)$$

$$\text{де } B_3 = \frac{S_3(1+R_6)}{V_3} = \frac{S_3}{V_3} \left(1 + \frac{W_6}{S_6} - 1\right) = \frac{S_3}{V_3} \cdot \frac{W_6}{S_6}. \quad (8)$$

$$\text{Тоді } \Pi_{\text{вз}} = C_6 V_3 \frac{S_3}{V_3} \cdot \frac{W_6}{S_6} = \frac{S_3}{S_6} C_6 W_6 = \frac{S_3}{S_6} \Pi_{\text{вб}}. \quad (9)$$

Якщо величина V_3 виявляється меншою за фактичну ціну реалізації корисної копалини (Π_3), у формулі (7) замість B_3 береться Π_3 [1, підпункт 263.6.1]. Тоді

$$\Pi'_{\text{вз}} = C_6 V_3 \Pi_3 = C_6 W_3 = C_6 W_3 \frac{W_6}{W_6} = \frac{W_3}{W_6} \Pi_{\text{вб}}. \quad (10)$$

Тобто в цьому разі плата за надра, визначена за базовими показниками ($\Pi_{\text{вб}}$), змінюється пропорційно зміні витрат на видобування або вартості видобутої корисної копалини також незалежно від рентабельності підприємства.

Таким чином, механізм визначення суми плати за відносними ставками, що зводиться до формул (6) та (9) або (10), не враховує суттєвого чинника – зумовленої об'єктивними причинами різнорентабельності підприємств і тому його не можна вважати прийнятним.

Плата за надра за встановленими відносними ставками по суті не відрізняється від плати за абсолютними ставками і лише додатково враховує високу ціну або собівартість видобутої корисної копалини.

У табл. 1, згідно з положеннями чинного Податкового кодексу [1, стаття 263, пункти 263.5–263.9], наведено умовні (але близькі до реальних) і дещо спрощені розрахунки квартальних сум плати за надра на двох вугледобувних підприємствах з однакови-ми обсягами видобутку і однаковою ціною вугілля, але з різною собівартістю, внаслідок різних природних умов, і відповідно з різними коефіцієнтами рентабельності (які на практиці найбільшою мірою залежать саме від собівартості продукції).

У графах 3–4 розрахунки зроблено за базовими показниками, при яких коефіцієнти рентабельності відповідають визначеним за матеріалами геолого-економічної оцінки запасів ділянок надр. Вони мають показати як впливає на суму плати за надра різнорентабельність підприємств.

У графах 5–6 розрахунки зроблено по тих самих підприємствах при зміні проти базових фактичних показників (обсягу видобутку, ціни та собівартості вугільної продукції). Вони мають показати як впливає на суму плати за надра зміна показників по кожному підприємству.

Виконані розрахунки наочно ілюструють зазначені вище недоліки чинного порядку обчислення сум платежів за надра.

Сума плати за відносною ставкою при базових показниках (графи 3–4) виявилася однаковою на обох підприємствах (288,0 тис. грн.) при значній різниці у їх рентабельності (0,125 і 0,440). При зміні показників сума плати за відносною ставкою по низькорентабельному (за оцінкою) і збитковому (фактично) підприємству І (389,4 тис. грн.) набагато перевищує суму плати по високорентабельному підприєм-

Таблиця 1

Розрахунки плати за надра на вугледобувних підприємствах з різним рівнем рентабельності згідно з чинним порядком

Показники	Позначення	Значення показників				
		базові		відмінні від базових		
		Підприємства				
		I	II	I	II	II ⁹
1	2	3	4	5	6	7
Обсяг видобутого вугілля (товарної вугільної продукції), тис. т ¹	V	120	120	110	110	110
Ціна 1 т продукції, грн.	Π	600	600	590	590	590
Вартість продукції, тис. грн.	$W = V\Pi$	72000	72000	64900	64900	64900
Витрати, тис. грн. ²	S	64000	50000	86530	48000	48000
Прибуток (збиток), тис. грн.	$P = W - S$	8000	22000	-21630	16900	16900
Коефіцієнт рентабельності	$R = P : S$	0,125	0,440	-0,250	0,352	0,352
Розрахункова вартість 1т, грн. ³	$B = \frac{S(1 + R_0)}{V}$	600	600	884,97	628,36	490,91
Ставка плати за надра: абсолютна, грн./т ⁴	C_a	3,51	3,51	3,51	3,51	3,51
відносна, % ⁵	C_g	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Сума плати за надра, тис. грн., за ставкою: абсолютною ⁶	$\Pi_a = C_a V$	421,2	421,2	386,1	386,1	386,1
відносною ⁷	$\Pi_g = C_g V B$ (або Π_g) ⁸	288,0	288,0	389,4	276,5	259,6
% до вартості продукції	$100 \Pi_g : W$	0,400	0,400	0,600	0,426	0,400
% до витрат	$100 \Pi_g : S$	0,450	0,576	0,450	0,576	0,541

¹ Згідно з [1, підпункт 14.1.128].

² Відповідно до [1, підпункт 263.6.5].

³ [1, підпункт 263.6.9].

⁴ [1, підпункт 263.9.1, графа 5].

⁵ [1, підпункт 263.9.1, графа 4].

⁶ [1, підпункт 263.7.2].

⁷ [1, підпункт 263.7.1].

⁸ Береться більше із значень B або Π [1, підпункт 263.6.1]. У даному разі взято у графах 3, 4 – $\Pi = B$, у графах 5, 6 – $B > \Pi$, у графі 7 – $\Pi > B$.

⁹ Обраховано при $R_0 = 0,125$.

ству II (276,5 тис. грн.). При цьому збиткове підприємство I мусить сплачувати цю нібито диференціальну ренту (якої насправді немає), а високоприбуткове підприємство II, на якому ця рента реально утворюється, – ні, бо обчислена сума плати за відносною ставкою (276,5 тис. грн.) виявилася меншою за суму плати за абсолютною ставкою (386,1 тис. грн.).

Геолого-економічні оцінки ділянок надр, які розробляють гірничодобувні підприєм-

ства, наразі відсутні. І для всіх цих підприємств (у тому числі вугледобувних) прийнято однаковий тимчасовий нормативний (базовий) коефіцієнт рентабельності 0,125 [12]. Наскільки він не відповідає реальному стану речей, можна судити з наведених у табл. 2 фактичних даних щодо рентабельності підприємств державного сектору за 2012 р. [11]. При цьому слід мати на увазі, що діапазон рівнів рентабельності по шахтах значно ширший.

Прийнятий зрівняльний підхід до встановлення нормативного коефіцієнта рентабельності ще більше спотворює визначення сум плати за надра за відносною ставкою. Зроблений у графі 7 табл. 1 розрахунок з використанням нормативного (базового) коефіцієнта рентабельності 0,125 показав, що по високорентабельному підприємству II сума плати за відносною ставкою, будучи заниженою навіть при обґрунтованому коефіцієнті 0,440, ще більше зменшується (з 270,5 до 259,6 тис. грн.).

Якщо плату за відносною ставкою понад плату за абсолютною ставкою вважа-

ти за вилучення диференціальної гірничої ренти, то вона має стягуватися лише з високорентабельних за об'єктивними умовами гірничодобувних підприємств. Ю. П. Яценко зауважує, що стійка робота вугільної шахти з можливостями нарощування обсягів видобутку гарантується при коефіцієнті рентабельності 0,3 [13, 10]. Стосовно інших гірничодобувних підприємств існує аналогічне (а, вірогідно, й кількісно таке саме) значення коефіцієнта рентабельності, яке можна визначити як граничне. І логічним було би вилучення переважної частини надлишкового прибутку при перевищенні

Таблиця 2

Обсяги та рентабельність виробництва по вугледобувних підприємствах державного сектору за 2012 р.

Підприємства	Видобуток вугілля, тис. т	Товарна вугільна продукція, тис. т	Ціна 1 т продукції, грн. (Ц)	Собівартість 1 т продукції, грн. (S)	Коефіцієнт рентабельності
ДП Волиньвугілля	392,6	181,2	486,01	2459,98	-0,802
ПАТ "Лисичанськвугілля"	670,1	249,1	640,71	2791,18	-0,770
ДП Луганськвугілля	1223	688,6	634,45	2426,32	-0,739
ДП Артемвугілля	641,8	574,9	443,48	1649,49	-0,731
ДП Орджонікідзевугілля	678,4	479,6	611,68	2183,61	-0,720
ДП Львіввугілля	1780,0	579,3	595,52	2090,78	-0,715
ДП Дзержинськвугілля	500,5	500,5	471,75	1634,7	-0,711
ДП Донбасантрацит	1271,7	864,0	485,79	1486,32	-0,673
ДП Первомайськвугілля	765,0	546,4	644,22	1777,34	-0,638
ДП Макіїввугілля	2213,6	1403,7	604,46	1544,47	-0,609
ДП Красноармійськвугілля	925,9	534,0	664,55	1677,64	-0,604
ДВАТ ш. Білоріченська	214,9	163,6	433,19	1044,16	-0,585
ДП Сніжнеантрацит	688,1	482,9	515,65	1082,81	-0,524
ДП Селидіввугілля	1850,8	1369,8	484,92	973,69	-0,502
ДП Шахтарськантрацит	1181,3	816,1	525,64	1033,02	-0,491
ДП ДВЕК	2461,5	2261,9	506,46	870,02	-0,418
ДП Торезантрацит	1170,4	1051,9	468,14	789,88	-0,407
ДП ш/у Південнодонбаське №1	1014,5	735,5	479,51	774,59	-0,381
ПАТ ш/у Донбас	1623,8	1515,9	560,45	780,17	-0,282
ДВАТ ш. Надія	184,0	175,4	591,45	820,15	-0,279
ДП Антрацит	2020,0	1372,0	633,9	873,73	-0,274
ДП ВК "Краснолиманська"	1384,6	913,7	654,68	643,09	0,018
Всього	24856,5	17460	550,55	1231,72	-0,553

граничного значення коефіцієнта рентабельності, завдяки сприятливим природним умовам розробки ділянки надр, на користь держави як суб'єкта права власності на надра. При цьому доцільно враховувати фактичний коефіцієнт рентабельності, що не перевищує нормативний коефіцієнт за матеріалами геолого-економічної оцінки відповідної ділянки надр.

Відсутні наразі геолого-економічні оцінки необхідно провести стосовно залишкових запасів в межах гірничих відводів діючих шахт, щоб обґрунтовано удосконалити систему платежів за користування надрами.

Гірничодобувні підприємства в процесі розробки наданих їм ділянок надр (гірничих відводів), як відомо, проходять три стадії функціонування: початкова – довивчення геологічних умов, розвиток гірничих робіт, освоєння проектної потужності, – що характеризується відносно невисоким, але зростаючим рівнем техніко-економічних показників; середня, найбільш тривала – усталена робота з відносно стабільними найвищими показниками; затухаюча – зі спадною динамікою показників унаслідок обмеженості запасів, зростання витрат на підтримання гірничих виробок, вентиляцію, транспорт тощо. Тому значення нормативного коефіцієнта рентабельності кожного гірничодобувного підприємства слід диференціювати за зазначеними стадіями. Крім того, якщо в межах ділянки надр (гірничого відводу) геологічні умови суттєво змінюються, значення нормативного коефіцієнта рентабельності доцільно диференціювати також по відповідних частинах ділянки.

Як впливає з положень теорії гірничої ренти, плата за надра має вилучати у гірничодобувних підприємств абсолютну гірничу ренту, яка утворюється через обмеженість запасів корисних копалин і залежить від їх цінності, та диференціальну гірничу ренту, яка утворюється завдяки більш високій

природній якості та кращим гірничо-геологічним умовам видобування копалин.

За результатами проведеної оцінки чинної системи платежів за видобування корисних копалин визначено, що встановлені абсолютні ставки не враховують якісні характеристики видобутих корисних копалин, на відміну від цінового показника. Тому доцільно за базу оподаткування прийняти обсяг реалізації вугільної продукції. Абсолютна гірнична рента (Π_a) має вилучатися у виді плати за надра за формулою:

$$\Pi_a = C_a W_p, \quad (11)$$

де C_a – абсолютна ставка плати, % від обсягу реалізації вугільної продукції;

W_p – фактичний обсяг реалізації вугільної продукції за звітний період, грн.

Відповідно до нині діючих абсолютних ставок плати за видобування вугілля, нова єдина абсолютна ставка може бути встановлена в розмірі 0,6%.

Аналіз показав, що чинний механізм плати за видобування корисних копалин за відносною ставкою фактично не враховує зумовлений об'єктивними чинниками різний рівень рентабельності підприємств і не вилучає диференціальну гірничу ренту – надлишковий прибуток, що утворюється на високорентабельних підприємствах з кращими природними умовами. Диференціальна гірнична рента має вилучатися у виді плати за надра за відносною ставкою за такими формулами:

$$\Pi_\phi = C_\phi (R_\phi - R_z) S n p u R_n \geq R_\phi > R_z; \quad (12)$$

$$\Pi_\phi = C_\phi (R_n - R_z) S n p u R_\phi > R_n > R_z, \quad (13)$$

де C_ϕ – відносна ставка плати в частках надлишкового прибутку (рекомендується прийняти на рівні 0,6–0,8);

R_ϕ – фактичний коефіцієнт рентабельності підприємства у звітному періоді;

R_a – граничний коефіцієнт рентабельності видобування корисної копалини (рекомендується прийняти на рівні 0,3);

R_i – нормативний коефіцієнт рентабельності, визначений за матеріалами геолого-економічної оцінки запасів ділянки надр;

S – фактичні витрати на видобування корисної копалини за звітний період, грн.

Нормативний коефіцієнт рентабельності R_i доцільно диференціювати в межах ділянки надр, що розробляється (гірничого відводу) за частинами з різними гірничо-геологічними умовами, а також залежно від стадії розробки ділянки (відводу): початкова, середня (стабільна), затухаюча.

У табл. 3 наведено умовний приклад розрахунків плати за надра по різнорентабельних підприємствах згідно з викладеними вище пропозиціями при тих самих показниках, що і в таблиці 1 (при розрахунках за чинним порядком плати).

Як видно із результатів розрахунків, сума плати за надра за запропонованим

порядком по низькорентабельному або збитковому підприємству майже не відрізняється від суми плати за чинним порядком, але значно (в 5–12 разів) збільшується по підприємству з фактичним коефіцієнтом рентабельності вище граничного. Таким чином невиправдана “зрівнялівка” усувається, а державний бюджет може отримати додаткове джерело надходження коштів від високорентабельних гірничодобувних підприємств.

Резюмуючи викладене, зазначимо основні положення проведеного дослідження. Чинний механізм визначення суми плати за відносними ставками не враховує зумовленої об’єктивними причинами різнорентабельності гірничодобувних підприємств і не відрізняється від плати за абсолютними ставками, лише додатково враховуючи високу ціну або собівартість

Таблиця 3

Розрахунки плати за надра на вугледобувних підприємствах з різним рівнем рентабельності згідно із запропонованим порядком

Показники	Позначення	Значення показників			
		базові		відмінні від базових	
		Підприємства			
		I	II	I	II
1	2	3	4	5	6
Обсяг реалізації вугільної продукції, тис. грн. ¹	W_p	72000	72000	64900	64900
Витрати, тис. грн.	S	64000	50000	86530	48000
Прибуток (збиток), тис. грн.	$P=W-S$	8000	22000	-21630	16900
Коефіцієнт рентабельності: фактичний	$R_\phi = P:S$	0,125	0,440	-0,250	0,352
граничний	R_g	0,300	0,300	0,300	0,300
Ставка плати за надра: абсолютна, частка обсягу реалізації	C_a	0,006	0,006	0,006	0,006
відносна, частка надлишкового прибутку	C_e	0,65	0,65	0,65	0,65
Сума плати за надра, тис. грн., за ставкою: абсолютною	$\Pi_a = C_a W_p$	432	432	389,4	389,4
відносною	$\Pi_e = C_e (R_\phi - R_g) S$	-	4550	-	1622,4
Загальна сума	$\Pi = \Pi_a + \Pi_e$	432	4982	389,4	2011,8
Сума плати за надра за чинним порядком, тис. грн. ²		421,2	421,2	389,4	386,1

¹ Обсяг реалізації прийнято рівним вартості товарної вугільної продукції.

² За даними табл. 1.

видобутої корисної копалини, він не вилучає не зароблений надлишковий дохід, що утворюється на високорентабельних підприємствах з кращими природними умовами. Коефіцієнт рентабельності прийнято в однаковому для всіх підприємств розмірі, тобто він також не враховує різний рівень рентабельності.

Науковою основою системи платежів за видобування корисних копалин є положення гірничої ренти, згідно з якою на всіх гірничодобувних підприємствах утворюється абсолютна гірнична рента, що зумовлена обмеженістю та невідтворюваністю покладів мінеральних ресурсів і залежить від їх дефіцитності та споживчої цінності, а на окремих підприємствах – диференціальна гірнична рента, що зумовлена кращими природними характеристиками родовищ, які розробляються (висока природна якість корисної копалини, сприятливі гірничо-геологічні умови розробки).

Гірнична рента належить власнику надр, права якого в Україні здійснює державна влада.

Для вилучення абсолютної гірничої ренти пропонується за базу платежу прийняти обсяг реалізації продукції і встановити єдину для всіх підприємств однієї галузі ставку плати в процентах від бази.

Для вилучення диференціальної гірничої ренти пропонується за базу платежу прийняти надлишковий дохід, який має обчислюватися на підставі різниці між фактичним (в межах нормативного) і граничним коефіцієнтами рентабельності, а ставку платежу, як частку від бази, встановити єдиною (на рівні 0,6–0,8) для всіх гірничодобувних підприємств з нормативним коефіцієнтом рентабельності вище граничного (орієнтовно 0,3).

Нормативні коефіцієнти рентабельності слід встановити за даними геолого-економічної оцінки індивідуальними для ділянки

надр (гірничого відводу) кожного гірничодобувного підприємства і диференціювати їх залежно від стадії розробки ділянки (початкова, стабільна, затухаюча).

Розроблені пропозиції щодо вдосконалення системи платежів за користування надрами для видобування корисних копалин відповідають принципам формування рентного доходу в добувних галузях і спрямовані на справедливе стягування плати за надра з урахуванням рентабельності гірничодобувних підприємств.

Література

1. Податковий кодекс України за № 2755-VI від 02.12.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page31#n6252>.
2. Закон України № 5083-VI від 05.07.2012 р. “Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо державної податкової служби та у зв’язку з проведенням адміністративної реформи в Україні” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5083-17/page>.
3. Долан Э. Дж., Линдсей Д. Микроэкономика / Пер. с англ. В. Лукашевича и др.; Под общ. ред. Б. Лисовика и В. Лукашевича. – СПб.: Санкт-Петербург оркестр, 1994. – 448 с.
4. Маркс К. Капитал. Т.3. – М.: Госполитиздат, 1951. – 932 с.
5. Разовский Ю. В. Сверхприбыль недр. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 224 с.
6. Рябчиков А. К. Экономика природопользования. – М.: Элит – 2000, 2002. – 192 с.
7. Данилишин Б. М., Мищенко В. С. Рентна політика в Україні. – К.: ЗАТ “НІЧЛАВА”, 2004. – 68 с.
8. Косова Т., Повний С. Рентний дохід у системі формування інвестиційних ресурсів паливно-енергетичного комплексу України // Економіка України. – 2004. – № 9. – С. 23–29.
9. Задорожный Г. В., Кацуба А. В. Глобализирующееся знаниеемное хозяйство: проблемы

ренды и квазиренды. – Харьков: Точка, 2013. – 236 с.

10. Державна підтримка та перспективи інноваційного розвитку і структурних перетворень вугільної промисловості України: Монографія / О. І. Амоша, А. І. Кабанов, Л. Л. Стариченко та ін. / НАН України. Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2009. – 326 с.

11. Основні показники роботи вугільної промисловості України за січень-грудень 2012 р. / Галузевий інформаційно-розрахунковий центр. – К., 2013. – 148с.

12. Лист Державної комісії України по запасах корисних копалин при Державній службі геології та надр України від 19.04.2013 р №263/7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/shodo-vstanovlennja-timchasovogo-koefficienta-rentabelnosti-g-doc145086.html>.

13. Яценко Ю. П. Достижение экономических пропорций расширенного воспроизводства на действующих шахтах Донбасса // Уголь Украины. – 2011.– № 9. – С. 6–11.